
Planting Organic Agriculture According to The Philosophy of Sufficiency Economy for Sustainable Development: A Case study of Folk Gurus in Nakhonsawan Province*

*Narong Kridkajornkornkul***

Abstract

The purposes of this study are to study the model of organic agriculture in accordance with the philosophy of sufficiency economy, and to study the consistence of the organic agriculture according to the philosophy of sufficiency economy with sustainable development. A qualitative research method was utilized. The study results found that folk gurus use the sufficiency economy philosophy as a tool for developing organic farming. They manage knowledge through creation, application and trial. Until the results of their knowledge findings were satisfactory, they disseminate them to others. They organized a network of exchange, sharing and join hand to solving problem together. The Organic Agriculture is consistent with six items of a sustainable

* Received November 28, 2018; Accepted January 16, 2019

** Master Student, School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration.

development goals, namely: no poverty, zero hunger, good health, access to clean water and sanitation, responsible consumption and production, and climate action.

Keywords: Organic Agriculture, Sufficiency Economy Philosophy, Sustainable Development

การทำเกษตรอินทรีย์ตามปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษาปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครสวรรค์*

ณรงค์ กฤติขจรกรกุล**

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเพื่อศึกษาความสอดคล้องของการทำเกษตรอินทรีย์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งผลการศึกษาพบว่า ปราชญ์ชาวบ้านมีหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการทำเกษตรอินทรีย์ มีการจัดการความรู้ ตั้งแต่การสร้างประยุกต์ใช้ และมีการลงมือทดลองจนกระทั่งได้รับผลที่น่าพอใจจึงเผยแพร่ความรู้ นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อแลกเปลี่ยน แบ่งปัน และช่วยเหลือเกื้อกูล การทำเกษตรอินทรีย์สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน 6 เป้าหมาย ได้แก่ การลดความยากจน การเข้าถึงความมั่นคงทางอาหาร การมีสุขภาพที่ดี การเข้าถึงระบบสุขภาพและน้ำดื่มที่สะอาด การผลิตและการบริโภคอย่างยั่งยืน และการลดปัญหาโลกร้อน

คำสำคัญ : เกษตรอินทรีย์, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, การพัฒนาที่ยั่งยืน

* ได้รับบทความ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2561; อนุมัติให้จัดพิมพ์ 16 มกราคม พ.ศ. 2562

** นักศึกษาปริญญาโท คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

1. บทนำ

การพัฒนาของประเทศไทยในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่ามาจากปัจจัยสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง การเร่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานในการผลิตอย่างสิ้นเปลืองขาดประสิทธิภาพ ขาดการบำรุงรักษาและขาดการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ ประการที่สอง การจัดการพื้นที่จากการลงทุนภาครัฐที่ไม่คุ้มค่า โดยการเร่งขยายพื้นที่การผลิตในภาคการเกษตรอย่างไม่มีประสิทธิภาพ และการใช้พื้นที่ของภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่มีการวางโครงสร้างพื้นฐานทางชลประทานเพื่อการเกษตรไว้ ประการที่สาม การใช้เทคโนโลยีทางการผลิตที่ไม่เหมาะสมและขาดประสิทธิภาพ ก่อให้เกิดการสิ้นเปลืองของปัจจัยการผลิตและของเสียจากการผลิตจำนวนมาก ประการสุดท้าย การขาดความเข้าใจ และความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อมในกระบวนการผลิต โดยผลกระทบด้านสุขภาพ พบว่า ในช่วงปี พ.ศ. 2546-2555 มีผู้ป่วยได้รับสารพิษจากเคมีเกษตร เฉลี่ยปีละ 17,340 ราย และมีการคาดการณ์ว่ามีเกษตรกรกว่าสี่ล้านคนมีสารพิษตกค้างในร่างกาย ประกอบกับมีอัตราการนำเข้าเคมีภัณฑ์ทางการเกษตรเพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยร้อยละ 10.97 มูลค่ารวมปีละประมาณ 80,000 ล้านบาท ในระหว่างปี พ.ศ. 2551-2555 ในขณะที่การนำเข้าสารเคมีกำจัดศัตรูพืช มีปริมาณของการนำเข้าในปริมาณเพิ่มขึ้นร้อยละ 8.04 และมีมูลค่ารวมกว่า 20,000 ล้านบาท (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

จากปัญหาดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดกระแสการพัฒนาทางเลือก (Alternative Development) ขึ้นหลากหลายแนวทาง ซึ่งการทำเกษตรอินทรีย์ก็เป็นการพัฒนาทางเลือกหนึ่ง ที่มีการดำเนินการในหลายพื้นที่ ประกอบกับการที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาเป็นแนวทางสำคัญในการกำหนดกรอบการพัฒนาประเทศ นับตั้งแต่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เป็นต้นมา รวมถึงต่อมาใน

การจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ก็ให้ความสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศที่มีหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐาน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ที่ประเทศไทยได้เข้าร่วมลงนามรับรองวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน ร่วมกับอีก 193 ประเทศ เมื่อปี พ.ศ.2558 (กระทรวงการต่างประเทศ, 2561: 10-11) การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ต้องการค้นหารูปแบบของการทำเกษตรอินทรีย์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยศึกษาในจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นจังหวัดที่เป็นตลาดกลางการค้าข้าวที่สำคัญของภาคกลาง ประกอบกับมีปราชญ์ชาวบ้านที่สามารถพึ่งพาตนเองได้โดยการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการทำการเกษตร รวมถึงสามารถเป็นแบบอย่างในการพัฒนาตนเองในระดับฐานราก โดยคาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการเสริมสร้างองค์ความรู้สำหรับเป็นแบบอย่างของการทำเกษตรอินทรีย์ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในเขตพื้นที่อื่น ๆ ได้ต่อไปในอนาคต

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง เพื่อศึกษารูปแบบการผลิตเกษตรอินทรีย์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้าน และประการที่สอง เพื่อศึกษาความสอดคล้องของการทำเกษตรอินทรีย์ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ได้ทบทวนแนวคิดที่เกี่ยวข้อง จำนวน 4 แนวคิด ดังจะได้นำเสนอพอสังเขปต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ เป็นแนวคิดการทำกิจกรรมทางการเกษตรที่มีความห่วงกังวลต่อผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สุขภาพ และระบบนิเวศ มุ่งเน้นการใช้สารอินทรีย์ การสร้างความหลากหลายทางชีวภาพ และใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับพื้นที่ โดยหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และยาฆ่า-

แมลง ทั้งนี้ ยังเป็นส่วนสำคัญต่อการพัฒนาระบบความมั่นคงและปลอดภัยทางอาหารที่สอดคล้องกับกระบวนการผลิตและการตลาดในระดับท้องถิ่น (Azadi & et al., 2011) นอกจากนี้ สหพันธ์เกษตรกรอินทรีย์นานาชาติ กำหนดหลักการสำคัญของเกษตรกรอินทรีย์ไว้ 4 มิติ คือ มิติด้านสุขภาพ มิติด้านนิเวศวิทยา มิติด้านความเป็นธรรม และมิติด้านการดูแลเอาใจใส่ (สุริยะ ชนะชัย, 2553: 159-161) ทั้งนี้ ประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2538-2542 ได้เกิดการขับเคลื่อนสำคัญต่อการทำการเกษตรอินทรีย์ เช่น มีการจัดตั้งสำนักงานมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ชมรมเกษตรธรรมชาติแห่งประเทศไทย การส่งเสริมการส่งออกผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ของกระทรวงพาณิชย์ ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2545 ประเทศไทยมีผลผลิตเกษตรอินทรีย์เพิ่มขึ้น (ข้าว ผักผลไม้ และสมุนไพร) รวม 71,533.41 ตัน มูลค่ารวม 2,909.08 ล้านบาท (สรพงศ์ เบนจศรี, 2553: 85-86)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับหลักการทรงงาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจและทรงมีพระราชดำรินวาระต่าง ๆ อันทรงคุณประโยชน์และเป็นแบบอย่างต่อพสกนิกรชาวไทยหลายวาระต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลายาวนาน ซึ่งต่อมาสำนักงานคณะกรรมการคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2559: 7-60) ได้รวบรวมหลักการทรงงาน ออกมา 23 ข้อ ซึ่งสามารถนำไปสู่การประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคมโดยรวมได้ ทั้งนี้ หลักการทรงงานเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาคน นอกจากนี้ให้เกิดทักษะจากการปฏิบัติอย่างรอบคอบ ระมัดระวัง มีความคิดสร้างสรรค์แล้ว ยังส่งเสริมเรื่องคุณธรรม ในการตระหนักและร่วมสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมด้วย

2.3 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นหนึ่งในหลักการทรงงานที่สำคัญที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงพระราชทานแด่พสกนิกรชาวไทยนับแต่ปี พ.ศ. 2517 และเมื่อประเทศไทยประสบปัญหาพองพองทางเศรษฐกิจแตกในปี พ.ศ. 2540 ทรงพระราชทานแนวทางในการแก้ไขปัญหาให้กับคณะรัฐมนตรีข้าราชการ และพสกนิกรด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน และเงื่อนไขด้านความรู้

และคุณธรรม โดยมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1) เป็นปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต และแนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับสังคมไทย หรือสังคมชาวพุทธ 2) เป็นปรัชญาที่ทันสมัยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทั้งปัจจุบันและอนาคตแม้ในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว 3) เป็นปรัชญาเชิงระบบที่มองสังคมในลักษณะพลวัต และ 4) เป็นปรัชญาที่มีกระบวนการของการเชื่อมโยงระหว่างกัน ทั้งด้านเทคโนโลยี วัฒนธรรม (ปริญานูช ธรรมปิยา, 2558: 46-48) ทั้งนี้ สามารถจำแนกระดับในกระบวนการพัฒนาตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ออกเป็น 5 ระดับ คือ 1) ขั้นใช้ชีวิตบนพื้นฐานคุณธรรม 2) ขั้นการสร้างและถ่ายทอดความรู้ 3) ขั้นการมีทัศนคติที่ชาญฉลาด 4) การประยุกต์ใช้องค์ความรู้สู่การปฏิบัติ 5) การเข้าสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: 48-52)

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานทางสายกลาง ที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของสังคมไทย โดยมีเป้าหมายในการสร้างความสมดุลของชีวิต ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ที่มีความพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง โดยเป็นการเชื่อมโยงกันระหว่างองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกัน และอยู่บนเงื่อนไขคือ ความรู้ และคุณธรรม (ทิตินา แซมมณี, 2558: 51-92) ที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสามารถก่อประโยชน์ต่อส่วนรวม สามารถแบ่งลำดับขั้นของการพัฒนาออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ขั้นพื้นฐานในระดับครัวเรือนที่สามารถนำไปสู่การพออยู่พอกินและพึ่งตนเองได้ ขั้นการรวมกลุ่ม ที่เป็นการเสริมศักยภาพและยกระดับความเป็นอยู่ร่วมกันจากการรวมกลุ่ม ขั้นการเชื่อมโยงเครือข่าย เป็นการสานความร่วมมือทั้งภายในองค์กร และภายนอกองค์กรเพื่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม (Wibulswasdi, Dharmapiya & Pootrakool, 2016: 27-28)

2.4 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน มีจุดเริ่มต้นมาจากข้อเสนอของกรรมาธิการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) ที่เสนอต่อที่ประชุมสหประชาชาติในปี พ.ศ. 2530 (ค.ศ.1987) หรือที่

รู้จักกันอย่างกว้างขวางในชื่อ “อนาคตของเรา” (Our Common Future) ได้มีการนิยามแนวคิด “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ว่าเป็น “การพัฒนาที่สนองต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ลดทอนความสามารถของคนรุ่นต่อมาที่จะตอบสนองความต้องการของพวกเขา” (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556: 11-12) ต่อมาในการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UNCED) ที่นครริโอเดอจาเนโร ซึ่งนานาประเทศเกิดความตระหนักถึงผลกระทบทางลบจากการพัฒนาที่ผ่านมา และเกิดการรับรองแผนปฏิบัติการสำหรับทศวรรษ 1991-1999 หรือ Agenda 21 ที่นับเป็นจุดเริ่มต้นของการประชุมอีกหลายครั้งที่เกี่ยวข้องกับความห่วงกังวลต่อกระแสการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน จวบจนในปี พ.ศ. 2545 คำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ถูกหยิบยกขึ้นมาในการประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน (World Summit on Sustainable Development) เมืองโจฮันเนสเบิร์ก ระหว่างวันที่ 26 สิงหาคม ถึง 4 กันยายน พ.ศ. 2545 โดยไทยเป็นประเทศหนึ่งที่ได้เข้าร่วมในคณะกรรมการโลกว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่งผลให้ต่อมาประเทศไทยมีการตั้งคณะกรรมการระดับชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อติดตามการดำเนินการดังกล่าว (สุริชัย หวันแก้ว และคณะ, 2545: 140-144)

ปัจจุบันกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้ถูกกำหนดเป็นวาระการพัฒนาหลังปี ค.ศ. 2015 จากเอกสารว่าด้วย “ปฏิรูปโลกของเรา: วาระแห่งปี ค.ศ. 2030” เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ภายใต้การประชุมสหประชาชาติสมัยสามัญ ครั้งที่ 70 เมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2558 ณ นครนิวยอร์ก ประกอบด้วยเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยความสำเร็จที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนใน 17 เป้าหมาย ได้แก่ 1) การลดความยากจน 2) ความมั่นคงทางอาหาร 3) การมีสุขภาพที่ดี 4) คุณภาพทางการศึกษา 5) ความเท่าเทียมทางเพศ 6) ระบบสุขภาพและน้ำดื่มที่สะอาด 7) พลังงานที่ยั่งยืน 8) การเติบโตทางเศรษฐกิจ 9) การส่งเสริมอุตสาหกรรมและนวัตกรรมที่ยั่งยืน 10) การลดความเหลื่อมล้ำ 11) การพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน 12) การผลิตและการบริโภคอย่างยั่งยืน 13) การลดภาวะโลกร้อน 14) การใช้ประโยชน์ทางทะเลอย่างยั่งยืน 15) การใช้ทรัพยากรบน

บอกอย่างยั่งยืน 16) การส่งเสริมสันติภาพและกระบวนการยุติธรรม 17) การเป็นหุ้นส่วนการพัฒนาที่ยั่งยืนร่วมกัน (United Nation, 2015)

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งใช้การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนา โดยการศึกษาประกอบด้วย 1) การศึกษาเอกสารขั้นต้น ซึ่งเป็นงานวิจัยและแนวคิดที่เกี่ยวข้องจำนวนมา 2) การศึกษารายกรณี โดยเน้นศึกษาปราชญ์ชาวบ้านที่ทำเกษตรอินทรีย์ จำนวน 5 กรณีศึกษา 3) การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านที่ทำเกษตรอินทรีย์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และเครือข่ายองค์กรชุมชนในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

4. สรุปผลการศึกษารายกรณี

การศึกษารายกรณีเกี่ยวกับปราชญ์ชาวบ้านที่ทำเกษตรอินทรีย์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จำนวน 5 ราย มีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการประกอบการของแต่ละราย ดังจะได้นำเสนอพอสังเขป ดังนี้

4.1 กรณีศึกษานายสุพจน์ โคมนิ ดั้งเดิมมีการประกอบอาชีพทำนาบนที่นาของครอบครัว ซึ่งเป็นการทำการเกษตรแบบอาศัยน้ำฝน และใช้สารเคมีในการเพาะปลูก แต่ด้วยความหวังในการสร้างรายได้ จึงได้ขอเช่าที่นาผู้อื่นเพิ่มเติมจำนวนมาก แต่เนื่องจากสภาพพื้นที่อำเภอชุมแสงในขณะนั้น มีความไม่แน่นอนของธรรมชาติ บางปีมีปัญหาภัยแล้ง บางปีประสบปัญหาอุทกภัย ส่งผลให้ผลผลิตไม่ได้ผลเท่าที่ควร และเกิดความเสียหาย ก่อเกิดหนี้สินจำนวนมาก หลังจากนั้นได้มีการปรับแนวทางการทำการเกษตรเป็นเกษตรอินทรีย์ โดยใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นฐานในการดำเนินงาน รวมถึงการต่อกิ่งฝรั่งขาย และทำการเกษตรผสมผสานอย่างจริงจัง

ส่งผลให้สามารถชำระหนี้ทั้งหมดได้เพียงไม่กี่ปี ต่อมามีกลุ่มนักเรียน เกษตรกร และประชาชนทั่วไป ขอเข้ามาศึกษากระบวนการทำการเกษตรตามตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพิ่มมากขึ้น มีการพัฒนาฐานการเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในพื้นที่ที่เป็นที่อยู่อาศัยและแปลงเกษตรเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งตัดสินใจตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ทุนตนเองทั้งหมดในการดำเนินงาน

4.2 กรณีศึกษานายเสริมศักดิ์ เหมพิจิตร อดีตข้าราชการครูผู้หันหน้าเข้าสู่การผลิตภาคการเกษตร ภายหลังจากการลาออกจากการรับราชการครูที่โรงเรียนวัดหนองเต่า ตำบลหนองเต่า อำเภอแก้งลำเลี้ยว จุดเริ่มต้นในภาคเกษตรเป็น การประกอบธุรกิจบริการรูดเมล็ดข้าวให้กับชาวนา ทำให้มีฟางข้าวในพื้นที่เป็นจำนวนมาก เดิมมีการจัดการโดยการเผา ซึ่งต่อมาได้รับคำแนะนำให้ใช้สาร์ยย่อยสลายอินทรีย์สาร เมื่อทดลองใช้ปรากฏว่าสามารถย่อยสลายกองฟางได้อย่างน่าพอใจ ทั้งยังได้ปุ๋ยอินทรีย์ที่มีคุณภาพมาใช้ได้ ประกอบกับในปี พ.ศ. 2540 เกิดความสนใจปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้มีโอกาสในการศึกษาดูงาน เข้าร่วมกลุ่มเครือข่ายเกษตรกร เข้ารับการอบรมในหลักสูตรต่าง ๆ ทำให้ได้รับความรู้ เทคนิค และภูมิปัญญาเพิ่มขึ้น ต่อมาได้ทำการเกษตรผสมผสานในที่ดินตนเอง จำนวน 7 ไร่ ได้มีการลงมือทดลองในพื้นที่แปลงนาจนทำให้กำหนดแนวทางการจัดการเกษตร โดยใช้ชื่อ “บัญญัติ 7 ประการ” ประกอบด้วย 1) การจัดการน้ำอย่างเพียงพอ 2) เมล็ดพันธุ์ที่มีคุณภาพ 3) บำรุงดิน 4) การใช้เทคโนโลยีใหม่ผสมเก่า (เข้าถึงง่าย ไม่ซับซ้อน) 5) การแปรรูป (ทั้งแปรรูปผลิตภัณฑ์ และการขายเมล็ดพันธุ์ซึ่งมีราคาสูงกว่า) 6) การทำการตลาด (สร้างผู้ซื้อ เริ่มจากการผลิตที่มีคุณภาพ สินค้ามีคุณภาพ) และ 7) ความสามัคคี (เน้นการรวมกลุ่มเกษตรกร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน) ซึ่งนับเป็นการจัดการเกษตรที่ได้มาจากประสบการณ์ทำงาน และองค์ความรู้สำคัญที่สั่งสมมา

4.3 กรณีศึกษานายมานพ เกตุศรีนิยม เกิดและเติบโตในครอบครัวชาวนา ที่มีการทำนาแบบธรรมชาติ ไม่ใส่ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และเป็นการทำนาแบบพึ่งพาน้ำฝน ในอดีตการทำนาประสบปัญหาต่าง ๆ มากมาย ทั้งการการระบาดของเพลี้ย

กระโดดสีน้ำตาล การเกิดอุทกภัยในพื้นที่ ทำให้ขาดทุนเป็นจำนวนมาก เกิดหนี้สิน จึงเลิกทำนาชั่วคราว ไปรับจ้างทำงานเกษตรที่ประเทศอิสราเอล ซึ่งในครั้งนั้น ได้รับความรู้ การทำการเกษตร และสามารถสร้างรายได้พอสมควร เมื่อเดินทางกลับประเทศไทยในปี 2548 ก็ได้มีโอกาสกลับมาทำการเกษตร และได้เข้ารับการอบรมและเรียนรู้จากเครือข่ายโรงเรียนชาวนา ทั้งการจัดการเมล็ดพันธุ์ การทำปุ๋ยอินทรีย์ และคำแนะนำจากมูลนิธิข้าวขวัญ จนนำมาสู่แนวความคิดการทำเกษตรแบบผสมผสาน โดยนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นทางสายกลางมาดำเนินงาน จนเกิดเป็นรูปแบบการทำ การเกษตรของตนเองที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม นอกจากนั้น ยังเป็นผู้พัฒนาพันธุ์ข้าวขาวเกสรไทยที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกในพื้นที่ ในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งประเทศไทยประสบกับปัญหาอุทกภัย ซึ่งอำเภอชุมแสงก็ได้รับผลกระทบอย่างหนัก ปัญหาหลักที่พบ คือ การขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ภายหลังจากน้ำลด นายมานพได้ร่วมกับผู้นำในชุมชนนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ไขวิกฤตโดยการรวมกลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้าน ตั้งกลุ่มอนุรักษ์เมล็ดพันธุ์และตั้งศูนย์เรียนรู้ เศรษฐกิจพอเพียงตามรอยพ่อ ตำบลเกสรไทยขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้การทำ เกษตรอินทรีย์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น

4.4 กรณีศึกษานายประพิศ โพธิ์สะอาด ในอดีตมีการทำเกษตรเคมีแต่ด้วย ปัญหาด้านสุขภาพที่เป็นผลจากการสะสมของสารเคมีในร่างกายจากการทำเกษตรเคมี มาเป็นระยะเวลาเวลานาน ในที่สุดเขาจึงได้เปลี่ยนมาทำเกษตรอินทรีย์โดยได้มีการเรียนรู้ และเข้าร่วมกลุ่มเครือข่ายทางการเกษตร เครือข่ายหมอดินอาสา โดยได้มีโอกาสเรียนรู้ หลักการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรผสมผสาน และการใช้สารอินทรีย์ในการ- ทำการเกษตร จนได้รับการยอมรับให้เป็นปราชญ์ชาวบ้านในตำบลเก่าแล้ว ทั้งนี้ ด้วย ความสนใจการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ทำให้มีการพัฒนาสูตรปุ๋ยอินทรีย์จากวัสดุเหลือใช้ ทางการเกษตร และอื่น ๆ ทำให้สามารถลดต้นทุนในการผลิต โดยเฉพาะผักที่ฝรั่งนี้ขาย ประพิศมีความเชี่ยวชาญในการปลูก และบำรุงรักษา โดยเน้นการใช้สารอินทรีย์พื้นฟูดิน และบำบัดน้ำ นอกจากสูตรในการเติมธาตุอาหารในดินแล้ว ยังมีองค์ความรู้ในการทำ

น้ำส้มควันไม้ในการจัดการแมลงศัตรูพืช โดยมีกรรมวิธีในการเผาถ่าน ซึ่งเป็นไม้ตามหัวไร่ปลายนา จนได้น้ำส้มควันไม้จากการกลั่น โดยนอกจากจะได้สารกำจัดศัตรูพืชที่ปลอดภัยแล้ว ยังได้ถ่านหุงต้มไว้ใช้งานด้วย

4.5 กรณีศึกษานางนพพร ครุทรมงคล เดิมทีนางนพพรทำนาในพื้นที่ 9 ไร่ ซึ่งได้รับมรดกจากครอบครัว โดยเป็นการทำนาที่มีการใช้ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช เหมือนชาวนาทั่วไป ทำให้ประสบปัญหาต้นทุนในการผลิตสูง ประกอบกับประสบภัยธรรมชาติ และแมลงศัตรูพืช ไม่สามารถทำนาได้ จึงเปลี่ยนไปทำสวนส้ม ก็ได้ผลผลิตไม่คุ้มค่า ทำให้เกิดหนี้สินจำนวนมากกว่า 500,000 บาท ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นการปลูกกล้วย ก็ยังคงไม่ได้รายได้ตามที่คาดหวังไว้ ทำให้ขาดทุนอีกหลายครั้ง จนกระทั่งได้ปรับเปลี่ยนการผลิตครั้งสำคัญ คือ การเปลี่ยนแปลงแนวคิดโดยนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพึ่งตนเอง โดยการปลูกผักอินทรีย์ ซึ่งเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่และใช้แรงงานในครัวเรือน อย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่ต้องลงทุนมาก ทำให้สามารถพลิกฟื้นและแก้ไขปัญหาหนี้สินได้ เนื่องจากสามารถเก็บผลผลิตบริโภคในครัวเรือน และจำหน่ายทำให้ได้เงินทุกวัน ประกอบการเรียนรู้การทำเกษตรผสมผสาน และตัวอย่างรูปธรรม จากช่องทางต่าง ๆ ทั้งการศึกษาดูงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ รายการทีวี ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต ตลอดจนเรียนรู้ผ่านกลุ่มต่าง ๆ ทั้งเครือข่ายเกษตรกร เครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุข ทำให้เกิดการนำมาลองผิดลองถูกด้วยตนเอง จนสามารถขยายผลจากการปฏิบัติจริง โดยมีจุดเด่นอยู่ที่การจัดการต้นทุน และวางแผนการผลิตอย่างรอบคอบอย่างเป็นระบบ

5. วิเคราะห์รูปแบบการทำเกษตรของปราชญ์ชาวบ้าน

จากผลการศึกษาปราชญ์ชาวบ้านที่ทำเกษตรอินทรีย์ ทั้ง 5 กรณีศึกษาข้างต้น สามารถสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อค้นหารูปแบบการทำเกษตรอินทรีย์ ที่แสดงถึงความสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดังต่อไปนี้

5.1 การทำเกษตรที่ให้ความสำคัญกับภูมิสังคม โดยปราชญ์ชาวบ้านจะมีการศึกษาพื้นที่ การออกแบบระบบการจัดการแปลงเกษตร และพิจารณาปัจจัยการผลิตที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ รวมถึงการจัดการทรัพยากร ดิน และน้ำเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประโยชน์สูงสุด ส่งผลต่อการขยายผลรูปแบบการจัดการทางการเกษตรที่เหมาะสมในพื้นที่ใกล้เคียง ทั้งนี้ การเข้าใจภูมิสังคม ยังเป็นการใช้พื้นที่เป็นตัวตั้งในการพัฒนา ทำให้เกษตรกรสามารถควบคุมปัจจัยการผลิตและบริหารความเสี่ยงในการผลิต โรคพืช และแมลงศัตรูพืชได้อย่างเหมาะสม เป็นการสร้างภูมิคุ้มกัน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง อันจะนำไปสู่การสร้างความเข้มแข็งระดับครัวเรือน และระบบการผลิตฐานรากที่จะนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง และสามารถก้าวเข้าสู่ระดับของการสร้างความเข้มแข็งระดับกลุ่ม/ชุมชนในระดับต่อไป

5.2 การจัดการองค์ความรู้และการทดลองในแปลงเกษตร โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการทำเกษตรในพื้นที่ มีการต่อยอดและทดลององค์ความรู้ที่ได้รับในแปลงเกษตรของตนเอง แบบลองผิดลองถูกจนกระทั่งได้องค์ความรู้วิธีการที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ จึงนำมาขยายผลและถ่ายทอดองค์ความรู้ รวมถึงการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น และเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมที่ไม่เป็นการสร้างภาวะในการบำรุงรักษา สอดคล้องกับเงื่อนไขในปรัชญา ที่ไม่ใช่เพียงการมีข้อมูลและองค์ความรู้เท่านั้น แต่หมายรวมถึงความระมัดระวัง การสร้างความรอบรู้และรอบคอบต่อการเกิดผลกระทบต่าง ๆ ทั้งต่อตนเอง สิ่งแวดล้อมและสังคม (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

5.3 การให้ความสำคัญต่อการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ โดยการพัฒนาและเชื่อมโยงให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ ทั้งที่เป็นเครือข่ายเกษตรกร ผู้สนใจ และเครือข่ายผู้บริโภค ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงในแนวราบเพื่อให้เกิดสังคมแห่งการแบ่งปัน แลกเปลี่ยนและช่วยเหลือเกื้อกูล ซึ่งนอกจากจะเป็นการส่งเสริมการยกระดับองค์ความรู้จากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้แล้ว ยังเป็นรูปแบบการทำเกษตรที่ให้ความสำคัญต่อการสร้างทุนทางสังคม อันเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดการรวมกลุ่ม

และเชื่อมโยงเครือข่ายตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระดับของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ที่จะส่งเสริมในเชิงการจำหน่ายและการตลาดของผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ของกลุ่มเกษตรกร โดยสอดคล้องกับแนวทางการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาคุณภาพคนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ เกิดการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ของเกษตรกร ตลอดจนส่งเสริมศักยภาพของกลุ่ม/เครือข่ายในระดับต่าง ๆ ให้มีความเข้มแข็งจนสามารถยกระดับคุณภาพชีวิตต่อไป (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช พิบูลสรารุณ, 2556: 5-19)

6. ความสอดคล้องของการทำเกษตรอินทรีย์กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากการศึกษาครั้งนี้ แสดงให้เห็นถึงความสอดคล้องของการทำเกษตรอินทรีย์ที่น้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง กับ 17 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มีการขับเคลื่อนของประเทศไทยในด้านต่าง ๆ (กระทรวงการต่างประเทศ, 2561) จำนวน 6 เป้าหมายที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อเกษตรกร กระบวนการผลิตและผู้บริโภค ดังนี้

6.1 การขจัดความยากจน โดยการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในระดับครัวเรือนด้วยการสร้างการพึ่งพาตนเองที่มุ่งเน้นทางสายกลางในการดำรงชีวิต ตลอดจนการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาและเทคโนโลยีมาใช้อย่างเหมาะสมในกระบวนการผลิต ที่ไม่เพียงแต่จะสามารถยกระดับครอบครัว ไปสู่การที่ไม่ต้องก่อหนี้สินและสามารถพึ่งพาตนเองได้แล้ว ยังสามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาถ่ายทอดช่วยเหลือแก่บุคคลผู้อื่น และเชื่อมโยงกลุ่มเกษตรกรในชุมชนสู่การยกระดับเป็นวิสาหกิจชุมชนเพื่อการแก้ไขปัญหาความยากจน ซึ่งปัจจุบันรัฐบาลได้กำหนดมาตรการต่าง ๆ เพื่อรองรับโดยการพัฒนาและส่งเสริมหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเพิ่มรายได้ลดค่าใช้จ่ายให้กับชุมชน

6.2 การส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร จากการกำหนดเป้าหมายเพื่อให้เกิดการบรรลุความมั่นคงทางอาหาร และเกษตรกรรมยั่งยืน ที่มุ่งเน้นการสร้าง ความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้นการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีลักษณะเป็นการทำเกษตรผสมผสาน จึงเป็นส่วนสำคัญในการลดความเสี่ยงทั้งด้านราคาผลผลิตตกต่ำ และความเสียหายจากการระบาดของโรคพืชและแมลงศัตรูพืช ทั้งนี้ รัฐบาลได้กำหนดนโยบายการเพิ่มพื้นที่การทำเกษตรกรรมยั่งยืนเพื่อให้เกิดระบบการผลิตอาหารที่ยั่งยืนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 โดยการกำหนดเป้าหมายปีละ 500,000 ไร่ ในปีพ.ศ.2564 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560: 84) และการศึกษาพบว่า หากมีการส่งเสริมกระบวนการจัดการความรู้ ส่งเสริมเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ และศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งการเผยแพร่องค์ความรู้/ข้อเท็จจริงสู่การปฏิบัติควบคู่ไปกับการส่งเสริมด้วยมาตรการจากภาครัฐ จะเป็นการสร้างเสริมให้เกิดความมั่นคงทางอาหารตั้งแต่ระดับครัวเรือนของเกษตรกร

6.3 การมีสุขภาพที่ดี เป็นหนึ่งในหลักการของเกษตรอินทรีย์ที่ให้ความสำคัญในมิติเชิงสุขภาพ โดยการปฏิเสธสารเคมีและสารกำจัดศัตรูพืชที่เป็นอันตรายทุกชนิดในกระบวนการผลิต อันจะส่งผลให้ไม่เกิดสารพิษสะสมทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค ลดปัญหาด้านสุขภาพและมีอาหารที่ปลอดภัย สอดคล้องกับบรรณานุกรมว่าด้วยระบบสุขภาพแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2559 ที่กำหนดให้สถานการณ์ด้านการเกษตร ทั้งด้านความมั่นคงทางอาหาร อาหารปลอดภัยและความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป็นสถานการณ์ที่มีแนวโน้มส่งผลกระทบต่อสุขภาพ (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2560: 13-14) นอกจากนี้ ยังเป็นการเกษตรที่ห่วงกังวลผลกระทบต่อธรรมชาติและระบบนิเวศที่ไม่ก่อให้เกิดการปนเปื้อนของสารพิษที่เป็นอันตราย

6.4 การจัดการน้ำอย่างยั่งยืน ที่มุ่งเน้นที่การสร้างหลักประกันให้มีน้ำใช้ ซึ่งการทำเกษตรอินทรีย์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น เกษตรกรจะให้ความสำคัญต่อการจัดการทรัพยากรน้ำที่เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค และน้ำใช้ทางการเกษตร ดังจะเห็นได้จากเกษตรทฤษฎีใหม่ที่มีการจัดการพื้นที่กักเก็บน้ำอย่างน้อย ร้อยละ 30

หรือตามบริบทของพื้นที่ ทั้งนี้การบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบยังมีส่วนสำคัญในการลดผลกระทบจากปัญหาอุทกภัย และปัญหาภัยแล้ง ที่เป็นปัญหาสำคัญในการทำเกษตรของเกษตรกรไทย

6.5 การบริโภคและการผลิตอย่างมีความรับผิดชอบต่อ เป็นเป้าหมายที่มีความสอดคล้องกับการทำเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จากการให้ความสำคัญในกระบวนการผลิตที่ให้ความสำคัญต่อการจัดการปัจจัยการผลิตและของเสียทางการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงการลดผลกระทบจากการทิ้งของเสียสู่สาธารณะน้อยที่สุด เช่น การหลีกเลี่ยงการเผาตอ ซัง และฟางข้าว การทำปุ๋ยหมักจากวัสดุและพืชผลการเกษตร ประกอบกับในด้านการบริโภค มีการเชื่อมโยงกันระหว่างเครือข่ายเกษตรกรกับเครือข่ายผู้บริโภคโดยตรง เพื่อสร้างช่องทางการตลาด การเข้าถึงอาหารปลอดภัย และราคาที่เป็นธรรม

6.6 ปฏิบัติการลดภาวะโลกร้อน จากสภาพปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งส่งผลกระทบต่อปริมาณผลผลิตทางการเกษตรที่ลดลง เป็นปัญหาสำคัญต่อความมั่นคงทางอาหารและการเสียหายทางพันธุกรรมของพืช (Collette & et al., 2015: 1-2) ทั้งนี้การส่งเสริมการทำเกษตรอินทรีย์ มีส่วนสำคัญในการลดภาวะโลกร้อน ด้วยกระบวนการผลิตที่มีการก่อกมลพิษและก๊าซเรือนกระจกในระดับต่ำ ทั้งยังมีการจัดการวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ด้วยการหมักแทนการเผาวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร และการปฏิเสธการใช้สารเคมีทางการเกษตรที่เป็นการก่อกมลพิษ

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

การนำแนวคิดเกษตรอินทรีย์ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงหลักการทรงงาน มาปรับใช้เป็นแนวทางในการดำรงชีวิตและกระบวนการผลิตของเกษตรกรจากการศึกษาครั้งนี้ นอกจากการส่งผลถึงการทำการเกษตรที่เกิดประสิทธิภาพ ทำให้

เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเอง และเกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตตนเอง คริวเรือนและชุมชนแล้ว แนวคิดดังกล่าวยังสร้างสังคมแห่งการช่วยเหลือเกื้อกูลและการสร้างประโยชน์ร่วม อันเนื่องจากแนวคิดที่มุ่งเน้นการลดผลกระทบทางลบต่อส่วนรวม และการสร้างประโยชน์จากการสร้างควมมีส่วนร่วมในรูปแบบเครือข่ายการเรียนรู้เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิต การตลาด และการบริโภค ตั้งแต่การขจัดความยากจน การจัดการทรัพยากร การสร้างสุขภาวะ และเป็นส่วนหนึ่งในปฏิบัติการลดภาวะโลกร้อน

นอกจากนั้น การทำเกษตรอินทรีย์ตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยังสามารถส่งผลกระทบต่อมิติของการสร้างประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ประโยชน์ในระดับครัวเรือน โดยทำให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพและพึ่งพาตนเองได้จากการทำการเกษตรขนาดเล็ก และใช้พื้นที่ไม่มากในกระบวนการผลิต นอกจากนี้ ยังเป็นการผลิตที่ใช้ต้นทุนต่ำจากการจัดการปัจจัยการผลิตที่สามารถผลิตได้เองเป็นส่วนใหญ่ ทำให้ไม่เกิดการก่อหนี้สิน และมีรายได้จากผลผลิตที่มีหลากหลาย 2) ประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม โดยการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและสังคม จากการส่งเสริมการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างสังคมแห่งการแบ่งปัน การพัฒนาด้วยเงื่อนไขคุณธรรม และการสร้างทุนทางสังคม ที่เป็นส่วนสำคัญในกระบวนการพัฒนาบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Mongsawad, 2010: 130-131) และ 3) ก่อให้เกิดเครือข่ายแห่งการเรียนรู้และการขยายผลในวงกว้าง จากการเรียนรู้ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติจริง นำไปสู่องค์ความรู้ที่ปฏิบัติได้จริง และการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้งในกลุ่มเกษตรกร ชุมชนท้องถิ่น และประชาชนทั่วไป ก่อให้เกิดการสร้างควมรอบรู้จากการปฏิบัติจริง การพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ และการพัฒนาในพื้นที่ต่าง ๆ ต่อไป อย่างไรก็ตาม การสร้างความเข้มแข็งตามแนวทางดังกล่าวมีความจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และภาคีเครือข่ายในภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมบนพื้นฐานการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนาเพื่อให้เกษตรกรและเครือข่ายสามารถนำความรู้ความสามรถมาใช้ได้อย่างเต็มความสามารถภายใต้ศักยภาพที่มี

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- กระทรวงการต่างประเทศ. (2561). *สรุปผลการทบทวนการดำเนินการตามวาระการพัฒนที่ยั่งยืน ค.ศ. 2030 ระดับชาติโดยสมัครใจของประเทศไทยปี 2560*. วันที่ค้นข้อมูล 15 มิถุนายน 2561, เข้าถึงได้จาก <http://www.manpattanalibrary.com/admin/pdf/1017/pdffile.pdf>.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2556). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช พิบูลสรารุช. (2556). *ตามรอยพ่อ ชีวิตพอเพียงสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ทีศนา แวมมณี. (2558). *ถอดรหัสปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การสอนกระบวนการคิด*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรียานุช ธรรมปิยา. (2558). *วิกฤติเศรษฐกิจ 2540 กับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- สรพงศ์ เบญจศรี. (2553). "เกษตรอินทรีย์ในประเทศไทย." *วารสารมหาวิทยาลัยทักษิณ*, 13 (1): 78-88.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2550). *ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- _____. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ.2560-2564*. วันที่ค้นข้อมูล 15 มิถุนายน 2561, เข้าถึงได้จาก http://www.nesdb.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6422.

สุริชัย หวันแก้ว และคณะ. (2545). *การพัฒนาที่ยั่งยืนในกระแสโลกาภิวัตน์กับทิศทางประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุริยะ ชนะชัย. (2553). *การพัฒนารูปแบบการทำเกษตรอินทรีย์ครัวเรือนชนบทกลุ่มแม่น้ำโขงบนฐานเศรษฐกิจพอเพียงและการเกษตรยั่งยืน*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาเกษตรศาสตร์การพัฒนากุมิภาค, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

Azadi, H. & et al. (2011). "Organic Agriculture and Sustainable Food Production System: Main Potentials." *Agriculture, Ecosystems & Environment*, 144 (1): 92-94

Bergsteiner, H. & Dharmapiya, P. (2016). "The Sufficiency Economy Philosophy Process." In Avery, G. C. & Bergsteiner, H. (eds.). *Sufficiency Thinking: Thailand's gift to an unsustainable world*. (pp. 32-52). Sydney: Allen & Unwin.

Collette, L. & et al. (2015). *Coping with climate change-the roles of genetic resources for food and agriculture*. Rome: Food and Agriculture Organization of The United Nations.

Mongsawad, P. (2010). "The Philosophy of The Sufficiency Economy: A Contribution to the Theory of Development." *Asia-Pacific Development Journal*, 17 (1): 130-131.

Wibulswasdi, C. & Dharmapiya, P. & Pootrakool, K. (2016). *Sufficiency Economy Philosophy and Development*. Bangkok: Foundation of Virtuous Youth.